

COLIN RENFREW, *L'énigme indo-européenne. Archéologie et langage*, Champs-Flammarion, Paris, 1995, 399 p., 45 fig. în text, 14 planșe, 14 tabele.

Această lucrare reprezintă versiunea revăzută și tradusă în limba franceză a cărții *Archeology and Language. The puzzle of indo-european origins*, apărută la Londra în 1987. În prefață și în primele cinci capitole (1. Marile linii ale problemei indo-europene; 2. Arheologia și indo-europenii; 3. Limbi pierdute și scrieri uitate: limbile indo-europene vechi și noi; 4. Problema patriei originare; 5. Limbaj și schimbare lingvistică), Renfrew fixează problemele pe care le pune tema generală a lucrării, modul cum au fost abordate aceste probleme de către lingvistică și arheologie, ipotezele avansate cu privire la problema indo-europeană și limitele lor. Autorul este conștient de faptul că este imposibil să se vorbească despre o limbă „preistorică”, dar acest lucru nu-l deranjează. Fiind atras în primul rând de construirea unei teorii. De la definirea problemei, la sfârșitul secolului al XVII-lea, lingviștii au urmat două căi de cercetare: pe de-o parte, modelul arborelui genealogic, care implică o abordare evoluționistă, limbile derivând una din alta precum speciile lui Darwin, și care acordă o mare importanță gramaticii comparate cu scopul de a afla limba, patria, poporul de origine și ideologia acestuia, și, pe de altă parte, un model structuralist conform căruia limbile din familia indo-europeană *au devenit* indoeuropene printr-un proces de convergență sau/și în urma unui contact în care s-au aflat într-o perioadă foarte lungă de timp. Arheologia nu a urmat decât prima cale de abordare. Răspândirea unei anume fosile directe (ceramica șnurată, înmormântările tumulare) ar corespunde unor migrații din *Urheimat* (Europa central-nordică sau stepele Rusiei meridionale) către zonele în care mai târziu vor fi atestate limbile indoeuropene. Renfrew respinge hotărât

modelul structuralist care îi pare „extremist”, dar nu acceptă nici concluziile simpliste la care a ajuns modelul evoluționist al arborelui genealogic.

În capitolele următoare (6. Limbaj, populație și organizare socială: o abordare personală; 7. Primele dispersii lingvistice în Europa; 8. Primele limbi indo-iraniene și originea lor; 9. Etnogeneza: cine erau celtii?; 10. Mitologii indoeuropene; 11. Arheologie și origini indoeuropene: evaluare) autorul construiește o teorie proprie. Care sunt procesele prin care poate avea loc o schimbare lingvistică în interiorul unei arii date? Din trei posibilități – colonizarea inițială, înlocuirea și evoluția continuă – Renfrew insistă asupra celei de a doua, pentru care, urmând altor cercetători, propune mai multe modele: demografie/subzistență, modelul supremației unei elite și modelul prăbușirii sistemului. Renfrew alege modelul demografie/subzistență. Autorul nu face decât să alăture problema indoeuropeană unui model pus la punct de Cavalli-Sforza și Ammerman¹ după care adoptarea agriculturii implică o creștere demografică ce determină migrații pe distanțe scurte dar într-o manieră radicală. Rezultatul global va fi același: agricultura se propagă întotdeauna spre exteriorul zonei deja cultivate. Aportul lui Renfrew este doar ipoteza că primii agricultori erau indoeuropeni. Aceștia din Anatolia au trecut în Grecia și Creta, de unde, după un anume timp, s-au mișcat către Italia, Balcani și zona de la nord de Dunăre. Fiecare zonă unde au ajuns acești agricultori indoeuropeni devine după o vreme, când densitatea demografică atinge un anumit nivel, un centru secundar din care pornesc apoi alte migrații pe distanțe scurte. Acest proces, care a început în jurul anului 6500 a.Chr. în Anatolia și se încheie în jurul anului 4000 a.Chr., are drept rezultat răspândirea

¹ A. J. Ammerman, L. L. Cavalli-Sforza, *The Neolithic Transition and the Genetics of Populations in Europe*, Princeton, 1984

agriculturii în Europa concomitent cu diferențierea principalelor limbi indoeuropene cunoscute. Modelul acesta, care se seamănă uimitor cu teoria ondulatorie a luminii a lui Huygens, se poate de fapt înscrie în modelul arborelui genealogic, prin ipoteza existenței unei vetre de origine (*Urheimat*) în Anatolia și a unei limbi „proto-indoeuropene”. Renfrew se depărtează de acest model doar prin renunțarea la teoriile migraționiste agreate până de curând pentru explicarea dispersiei limbilor indoeuropene. Fiind în primul rând arheolog, Renfrew nu se împacă cu ideea că arheologia nu are nici un cuvânt de spus (cel puțin deocamdată) în rezolvarea așa-zisei probleme indoeuropene. Din numeroasele modele propuse în capitolul 6, autorul alege pe acela în care arheologia poate aduce și ea argumente. Dar și acesta rămâne doar un model care are același grad de probabilitate ca și celelalte.

De două secole lingviștii și arheologii propun ipoteze pentru localizarea unui centru de origine de unde prin anumite procese o limbă „proto-indoeuropeană” s-a răspândit în zonele în care mai târziu sunt atestate limbile acestei familii. Poate este momentul să se acorde o mai mare atenție modelului structuralist propus de Trubetskoi, potrivit căruia nu există *Urheimat*,

Urvolk sau *Ursprache*. În acest caz arheologia s-ar putea ocupa doar de problemele specifice, enunțate la noi de Ion Nestor încă din 1937², rezultatele ei nemaifiind astfel viciate, cum este uneori cazul pentru perioade întregi, ca de pildă așa-zisa „perioadă de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului”.

Meritul cărții lui Renfrew nu constă în soluția pe care o propune pentru dezlegarea „enigmei indoeuropene”. El se regăsește în problemele pe care le pune și, mai ales, în critica adusă mai vechilor ipoteze, ca și în încercarea de a demonta unele mituri istoriografice (cum ar fi schema tripartită a societății și religiei indoeuropene, teoria „Kurgan”, caracterul pastoral al economiei primilor indoeuropeni), cu consecințe interesante și pentru interpretările agreate în prezent de arheologia românească pentru unele aspecte ale preistoriei spațiului de la nord de Dunăre.

Ilustrația lucrării, sugestiv structurată, este preluată în cea mai mare parte de la diferiți alți autori. Predomină schemele explicative ale unor modele de interpretare, vădind predilecția autorului pentru așa numita „New Archaeology”, la modă astăzi printre arheologii anglo-saxoni.

Sorin Oanță

VASILE URSACHI, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, Bibliotheca thracologica X, București, 1995, 590 p.

Așteptată cu mult interes, monografia mării așezări geto-dace de tip *dava* (termen de preferat celui de *cetate*, folosit în titlu) prezintă rezultatele săpăturilor din anii 1963–1984. Descoperirile ulterioare sunt probabil rezervate pentru un viitor volum. Faptul că literatura apărută după anul 1984 (inclusiv publicațiile lui V. Ursachi relative la *dava* de la Brad) nu este citată în acest prim volum arată că manuscrisul încheiat cu peste un deceniu în urmă nu a mai fost actualizat în vederea tiparului și face ca lucrarea să prezinte un stadiu într-o anumită măsură depășit al cercetărilor. Cantitatea

imensă de material documentar inedit pusă aici în circulație compensează însă desigur această lipsă.

Volumul este structurat în opt capitole: I. Introducere (p. 9–16), II. Așezarea geto-dacică (p. 17–98), III. Sistemul de fortificații (p. 99–111), IV. Inventarul așezării (p. 113–252), V. Necropola (p. 253–268); VI. Cronologie (p. 269–279), VII. Apartenența etnică (p. 280–282), VIII. Concluzii (p. 283–312). Cele 1345 note sunt tipărite la sfârșitul textului (p. 313–362), fapt ce îngreuiază consultarea, și sunt urmate de rezumatul și explicația figurilor în

² I. Nestor, *Sabia de la Boiu. Contribuție la studiul primelor săbii cu limbă la mâner din Furonă Centrală*. Sarectia I. 1937. p. 1–2.